

ordentlig Rustning, var det kun de velhavende, der stillede Ryttere, en Glavindrytter af en Godsindtægt paa over 100 Mark, en Skytte af 50 Mark, men den fattige Adelsmand skulde „komme til Hest eller til Fods efter sin yderste Evne“. Endnu saa sent som ved Taxationen 1609 ser man det samme; i Listerne følger efter Opregningen af dem, der er taxerede til Heste, i hvert Landskab en Rubrik saalydende: „Disse efterskrevne formaar ikke at holde Heste, men vil tjene kgl. Majestæt i andre Maader, hvor behov gøres“, og herunder falder ikke saa faa Adelsmænd, 19 i Skaane, 10 paa Fyn osv. Først da man kort efter indførte, at de fattige Adelige skulde lægges i Læg sammen for i Fællig at holde en Rostjenestehest, naaede man til, at Adelsens hele Tjenestepligt dækkedes af Ordet Rostjeneste.

6.

Forfald eller Ikke-Forfald.

Afsluttende Bemærkninger.

Af Gustav Bang.

Arkivar Thisets Afhandling: „Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede“ (Historisk Tidsskrift 7. II. S. 76—105; i det følgende citeret som T A) nøder mig til endnu en Gang at tage Spørgsmaalet om Slægtsdødeligheden op, ikke fordi jeg mener, at Sagen i Virkeligheden paa dette Tidspunkt er en yderligere Drøftelse værd, men fordi jeg finder, at de Paastande, der fremsættes i Afhandlingen, ikke bør staa ganske uimodsagte.

Hvad nemlig selve Spørgsmaalet om, hvorvidt der kan tillægges de tidsmæssige Svingninger i den adelige Slægtsdødeligheds Styrke nogen afgørende Beviskraft pro eller contra et „Forfald“, da er jeg fuldstændig enig med Direktør Rubin (sstds. S. 125—129) i, at man bør være varsom. Det er —

det indrømmer jeg villigt — ingenlunde udelukket, at Slægtsvitalitet og Individualvitalitet bevæger sig efter ganske forskellige Love, saa at enhver Slutning fra det ene Forhold til det andet er udelukket. Min Undersøgelse over „Den gamle Adels Forfald“ byggede jo ogsaa ene paa Individualvitaliteten. Slægtsvitaliteten er et Bevismiddel, som er paatvunget mig udefra, af Arkivar Thiset i hans Afhandling: „Den danske Adels saakaldte Forfald“; det eneste, jeg har søgt at vise og stadig endnu fastholder, er, at hvis Slægtsdødeligheden overhovedet kan bevise noget angaaende „Forfald eller Ikke-Forfald“, saa taler dette noget afgjort i Favør af Forfaldet, ikke, som Thiset mente, i Disfavør. Ret mærkelig er i hvert Fald den Parallelisme, der viser sig imellem Dødelighedens Vækst i Tiden fra 1530 til 1679, henholdsvis blandt Mænd, Kvinder og „Slægter“. Benævner vi Dødelighedsprocenten for den sidste Tredjedel af denne Periode 100, viser der sig nemlig følgende Stigning:

Mænd	1530-1579:	60;	1580-1629:	74;	1630-1679:	100.
Kvinder	—	: 45;	—	: 71;	—	: 100.
Slægter	—	: 73;	—	: 86;	—	: 100.

Hver for sig er ingen af de tre Talrækker særlig overbevisende; tager man dem under ét, bliver Overensstemmelsen imellem dem i hvert Fald særdeles paafaldende.

Imod dette er der da i Arkivar Thisets sidste Afhandling heller ikke fremført nogen Indvending; han er tværtimod gaaet fuldstændig ind paa Forestillingen om, at Slutningen af det 17. Aarhundrede var en særdeles kritisk Tid, baade maalt i Forhold til den foregaaende og den følgende Tid; han anerkender altsaa fuldstændig „Forfaldet“. Naar han imidlertid (T A. S. 79) mener, at denne kritiske Periode ikke med Rette kan betegnes som „Forfald“, da den kun fremtræder som et saadant ved en Sammenligning med den nærmest foregaaende Tids Guldalderforhold, saa har han for det første rent sproglig set næppe Ret (et Forfald er en Tilstand, hvor det gaar ned ad Bakke overhovedet; stiger Dødeligheden fra Periode a til Periode b fra 1 til 2 Procent eller fra 10 til 20 Procent, er Periode b i begge Tilfælde en Forfaldstid), for

det andet vilde Bevisbyrden for hans Postulat sikkert falde ham yderst tung.

Trods denne Anerkendelse af Forfaldstheorien har imidlertid Arkivar Thiset med en vis Inkonsekvens vendt sig imod Tanken om, at Tiden fra 1550 til 1699 eller 1749 var kritisk for de danske Adelslægter. Han retter imod denne Tanke to Hovedindvendinger, som jeg nedenfor skal berøre.

Den første er nærmest af negativ Art. Ved en Omflytning af Grænserne, saaledes at Halvhundredaarene begyndes, ikke ved Aar 1400, 1450 osv., men ved 1410, 1460 osv., indtræder der, paastaar han, meget betydelige Ændringer i Skalaen, og hele Regelmæssigheden udviskes. Fra en Dødelighedsprocent af 29 i 1710—1759 springer vi pludselig op til 33 og synker atter til 19.

Dette vilde unægtelig virke noget forstyrrende, men fuldt saa slemt er Forholdet imidlertid ikke. Der er nemlig den uheldige Egenskab ved de Tal, der anføres paa tredjesidste Kolonne T A. S. 80 (ligesom ogsaa ved Tallene S. 77), at de ikke er rigtige, eller rettere sagt, at de er ganske unøjagtige, at de kun med en yderst grov Tilnærmelse angiver det virkelige Forhold. De er nemlig konstruerede paa den saare primitive Maade, at Divisor i den Brøk, hvoraf de er fremkomne, er fundet ved at tage Middeltallet imellem Slægtsantallet ved Begyndelsen og Slutningen af Halvhundredaaret. Det er den samme Beregningsmaade, som jeg (Hist. T. 7. I. S. 593) har anvendt til den første flygtige Oversigt over Tendensen i Slægtstabellerne. Og jeg har da ogsaa den Fornøjelse at genfinde samtlige de dér anførte 10 Tal i Thisets Tabel S. 77, uanset at de 8 af dem er forkerte, uanset at jeg 8 Linjer nedenfor havde kaldt den Bearbejdelse, hvorved de var fremkomne, for „løs og overfladisk“ og et Par Linjer længere fremme paany havde dementeret dem, uanset endelig at jeg umiddelbart derefter havde anvendt to Sider paa med den største Grundighed at forklare, hvorfor de var forkerte, og hvordan korrekte Beregninger over Sagen maatte anstilles. Det er næppe nødvendigt at gentage denne Forklaring her; jeg skal kun anføre, at naar man korrigerer Thisets Tabel —

hvad der med største Lethed lader sig gøre ved Hjælp af Tabellen i min Afhandling i Hist. T. 7. I. S. 596 f. —, fremkommer følgende Tal for de 9 Halvhundredaar 1410—1859: $21\frac{1}{2}$ — $35\frac{1}{2}$ — 23 — 33 — $37\frac{1}{2}$ — 33 — $29\frac{1}{2}$ — $30\frac{1}{2}$ — $18\frac{1}{2}$. Unægtelig er der her et lille Spring fra det tredjesidste til det næstsidste Tal, men Springet er saa lille, at det ikke udvisker Helhedsretningen. Deler vi endelig de 450 Aar i tre ligestore Perioder 1410—1559, 1560—1709 og 1710—1859, finder vi som den aarlige Dødelighedsprocent i hver af Perioderne henholdsvis 0,54, 0,69 og 0,52.

Og denne Afvigelse svarer, omsat fra Procenttal til reelle Tal, slet ikke til saa forsvindende lille et Antal Slægter, som Arkivar Thiset vil give det Udseende af. Tager vi nemlig hele Perioden under ét, faar vi et Antal „Leveaar“ af 90196 og et Antal Afgangstilfælde af 516. Disse fordeler sig atter saaledes, at vi i den første Tredjedel har 36921,5 L. og 198 A., i den anden 24334,5 L. og 168 A. og i den tredje 28940 L. og 150 A. Vi finder saaledes i Tiden 1410—1559 en Afvigelse under Gennemsnittet af 13 Afgangstilfælde (erf. 198 mod ber. 211), i Tiden 1710—1859 af 16 (erf. 150 mod ber. 166), og i Tiden 1560—1709 en Afvigelse over Gennemsnittet af 29 (168 Slægter er uddøde, medens man med Gennemsnitsdødeligheden til Grund kun skulde have ventet 139). Naar et Udsving har en saadan Størrelse, vil en Statistiker i hvert Fald betænke sig, inden han skyder det tilside som et Udslag af Tilfældets Lune. Sikrest vil det dog være med Direktør Rubin (anf. St. S. 127) at standse Undersøgelsen t. Eks. ved Aar 1830; tager vi da Tiden 1400—1829 under ét, finder vi for Tiden 1560—1709 en Afvigelse fra Gennemsnittet af 27; Afvigelsen er altsaa formindsket med 2, men er endnu værd at lægge Mærke til¹⁾.

¹⁾ Hvad derimod Direktør Rubins andet Forslag angaar, Forslaget om at gaa bort fra den mekaniske Afgrænsning af Undersøgelsernes felter og fastholde bestemte udefra givne Perioder, indenfor hvilke Undersøgelsen maa anstilles, da forekommer dette Forslag mig lidet praktisk. Saalænge vi endnu svæver i fuld-

Den anden Hovedindvending, Arkivar Thiset fremfører, er af en noget mere positiv Art, men forekommer mig ikke synderlig mere værdifuld end den første. Han har foretaget en Optælling over Medlemstallene i en Række, dels uddøde, dels endnu eksisterende adelige Slægter og fundet, at de i den saakaldte Forfaldsperiode var usædvanlig rige paa mandlige Medlemmer. Ergo er Troen paa Forfaldet Overtro!

Beviset er imidlertid lidt for let købt. Først og fremmest er der her gaaet noget vel flygtig hen over Materialets Mangler i den ældre Tid; at vi ved Slutningen af det 16. Aarhundrede kender 16 mandlige Medlemmer af en Slægt, men 100 Aar tidligere kun 8, beviser jo ikke, at Slægternes Medlemstal er fordoblet; der er intet i Vejen for, at det kan være aftaget særdeles betydelig, saa at det, der tilsyneladende staar som Symptom paa Levedygtighed, betyder ganske det modsatte.

Og selv om vi bortser herfra, viser Materialet sig ved enhver lidt nærmere Prøvelse at være ganske overordentlig skørt, og der hører ikke synderlig Virtuositet til for at „bevise“, hvadsomhelst man ønsker, ud af det.

Lad os først se paa Tabellen T A. S. 95. Det er 12 endnu eksisterende Slægter, der alle har gennemlevet den for

kommen Uvished om, hvilke Forhold der har været bestemmende for Slægternes Vitalitet, er det ganske umuligt at trække rationelle Grænser; der er ingensomhelst Garantier for, at en Afgrænsning efter t. Eks. Kongers Regeringstid byder nogen-
 somhelst Fordel for en Erkendelse af Forholdet. Tidsafsnittet 1590—1670, som Direktør Rubin vælger, er saaledes ret vilkaarlig valgt, saameget mere som det antagne „Forfald“ synes at have fortsat sig et godt Stykke ud over denne Periodes Slutning. Med mere Berettigelse kunde man vælge Tiden. 1610—1709, de 50 Aar før og de 50 Aar efter det for Adelen saa vigtige Vendepunkt 1660, og undersøge den i Forhold til de to foregaaende og det følgende Aarhundred. Vi vilde for de 400 Aar finde en gennemsnitlig Dødelighedskvotient af 6,0 Promille aarlig. Vi finder i Aarhundredet 1610—1709 et Udsving fra Gennemsnittet til 7,1, det vil sige, at der i det paagældende Tidsrum afgik 105 Slægter, medens man normalt kun skulde have ventet et Afgangsantal af 89.

kritisk antagne Periode. Og i denne Periode havde de netop et udpræget stort Antal mandlige Medlemmer; bestod hvert Slægtled i hver af Slægterne i Tiden forud gennemsnitlig af 5,6 og i Tiden siden hen af gennemsnitlig 12,1 mandlige Medlemmer, saa var Gennemsnitstallet i den „kritiske“ Periode 14,7. Altsaa Blomstring i Stedet for Forfald!

Med samme Ret vilde man t. Eks. kunne bevise, at der ingen Pest eksisterede i København Aar 1711, hvis man kunde paapege et Dusin Københavnere, der er fødte før 1711 og døde efter 1711 og bevislig befandt sig i bedste Velgaaende i det nævnte Aar.

Og forøvrigt er det et stort Spørgsmaal, om de Tal, der anføres, virkelig viser hen paa saa lyse Tilstande som dem, Arkivar Thiset mener at kunne læse ud af dem. Der er jo nemlig andre Forhold end en Slægts Rigdom paa mandlige Medlemmer, som betinger dens Videreeksistens — forøvrigt kaster Thiset jo selv et Par Sider længere fremme hele denne Tanke overbord og er nærvæd den hasarderede Paastand, at jo færre mandlige Medlemmer en Slægt besidder, des større er dens Levedygtighed. Der er t. Eks. disse Medlemmers Forplantningsevne. Og kunde man lægge nogen Vægt paa Tabellerne, vilde man finde, at den netop i den „kritiske“ Tid var yderst ringe. Ved Siden af Antallene paa Slægternes mandlige Medlemmer er det med smaa Typer angivet, hvor mange af disse der fik Børn. Og gør vi en Gennemsnitsberegning over dette Forhold, finder vi en usædvanlig lille Procent netop i den „kritiske“ Periode, og det saavel naar vi undersøger de 12 endnu eksisterende som de 12 uddøde Slægter (T A. S. 97). Procenterne bliver nemlig disse:

	i de 3 første Led	i de 5 kritiske Led
De 12 levende Sl.	52	38
De 12 uddøde Sl.	55	39

Og saaledes kan der eksperimenteres med disse Tal i det uendelige, de er saa elastiske, at der kan „bevises“ med dem, hvad det skal være; det eneste af disse Beviser, som i

Længden vil holde Stik, er imidlertid det, at de slet intet beviser¹⁾).

— Dette er i Virkeligheden de to eneste Argumenter, Arkivar Thiset fører i Marken mod Forfaldstheorien. Hvad hans Artikel ellers indeholder, er Kernespørgsmaalet mere eller mindre uvedkommende. En indgaaende Imødegaaelse vilde kræve en uforholdsmæssig Plads, og jeg skal derfor nøjes med ganske flygtig at berøre to Bemærkninger, der findes i Artiklen.

Arkivar Thiset taler S. 96 om, at jeg har „opstillet en Theori om, at Slægter af over 200 Aars Ælde skulde være i Besiddelse af en større Modstandskraft end yngre Slægter“ — hvilken „Theori“ han straks efter nedslaar ved at henvise til sine Optællinger af Medlemstallet for de 12 Slægter. Hertil er at bemærke, at denne Paastand, hvad angaar danske Adelslægter i Tiden efter 1600, ingenlunde er en Theori, men en

¹⁾ Hele denne Undersøgelse er ganske uden Beviskraft med Hensyn til Spørgsmaalet om Forfald eller Ikke-Forfald. Derimod er det muligt, at man ad den Vej kan vinde Bidrag til Belysning af Formen, hvorunder Slægternes Uddøelsesproces foregik. Jeg har selv allerede for flere Aar siden været inde paa Spørgsmaalet, uden at dog mine Undersøgelser førte til noget Resultat. En Optælling af 50 uddøde Slægter viste følgende gennemsnitlige Antal mandlige Medlemmer i sidste Led (o: i det, hvori der sidst var mandlige Medlemmer): 2,3, i det næstsidste 4,1, det 3sidste 3,8, det 4sidste 3,8 og det 5sidste 3,4. Tallene er en Del lavere og beskriver en langt svagere Bue end de tilsvarende i de 12 af Thiset undersøgte uddøde Slægter: 3,0 — 8,6 — 8,5 — 7,0 og 5,5. Da man imidlertid intet ved om, i hvilket Omfang Kildematerialets forskellige Karakter paa de forskellige Tidspunkter har virket ind, er det ikke muligt at læse noget sikkert deraf. De tilsvarende Tal er for de kvindelige Medlemmers Vedkommende 2,6 — 3,5 — 3,1 — 2,7 og 1,4. I Forskellen mellem de kendte Antal kvindelige og mandlige Medlemmer øjner man tydelig Kildernes tiltagende Ufuldkommenhed, jo længere man kommer tilbage; Kvinderne erindredes i langt mindre Grad end Mændene. Forholdet imellem kvindelige og mandlige Medlemmer er i hvert af de 5 Slægter (begyndende med det sidste) bestandig aftagende: 1,1 — 0,9 — 0,8 — 0,7 og 0,4.

ganske simpel Aflæsning af et Tabelresultat, en fuldstændig uomstødelig Kendsgerning, og jeg smigrer mig med, at der vil være mange „Tilhængere af denne Theori“. Hvorvidt Forholdet skyldes en Tilfældighed, kan selvfølgelig ikke her afgøres, men det er ogsaa i denne Sammenhæng ganske ligegyldigt. Vist er det, at der i Arkivar Thisets Artikel ikke er bragt Skygge af Modbevis.

Adskillige Gange fremsættes i Arkivar Thisets Afhandling en Paastand om, at jeg i „Forfald eller Ikke-Forfald“ ganske har forbigaaet Tilgangslisterne og vist en „ensidig Fastholden ved Afgangssiden“ (S. 83). „Kun ved fuldstændig at forbigaa Tilgangslisterne, kan de af mig (Th.) fremdragne Afgangslister bruges til den Afstivning af Bygningen, som i FF. er foretagen“ (S. 83). Afhandlingens sidste Sætning formulerer denne Paastand i en nogenlunde skarp Form: „I sit Tilsvaer paa mit første Indlæg er Dr. Bang imidlertid end ikke kommen til Erkendelse af, at enhver Undersøgelse af Adelen's Afgangforhold uden en tilsvarende Hensyntagen til Tilgangssiden kun kan føre til — Misforstaaelse“. Jeg maa tilstaa, at jeg slet ikke forstaaer denne Paastand. I den Tabel, der ligger til Grund for hele min Afhandling: „Forfald eller Ikke-Forfald“, er Tilgangslisterne indgaaet som en integrerende Bestanddel, saaledes at hvert eneste Tilgangstilfælde er indført paa sin Plads i Listerne og har været virksomt ved Dannelsen af Divisorerne i de Brøker, hvoraf samtlige Tal i Undersøgelsen er fremgaaet. Og S. 604—09 har jeg undersøgt, hvilken Indflydelse Slægtens Alder havde paa dens Leveevne, og saaledes saavidt muligt elimineret de Uregelmæssigheder, der kunde fremkomme ved Tilgangens forskellige Styrke paa de forskellige Tidspunkter. Hvordan der kan tages større Hensyn til Tilgangslisterne, er mig uforstaaeligt.

Hermed vil jeg for mit Vedkommende foreløbig lade denne Sag hvile. Det forekommer mig, at vi er naaet til det Punkt, hvor en yderligere Drøftelse af Spørgsmaalet bliver ørkesløs. Først naar der engang, hvad sikkert vil ske, er draget nyt Stof frem, som kan kaste Lys over Sagen, først da vil en Genoptagelse af Diskussionen kunne føre til frugtbarere Resultater.